

Mannfolk

En intellektuell forfatter i møte med ei ny tid

Arne Garborg var dikter, journalist, kritiker og essayist. Han var en av de viktigste forfatterne i samtida si og spilte en sentral rolle i kultur- og samfunnsdebatten i 1880- og 1890-årene. Målet hans var hele tida å modernisere det norske samfunnet, og han hadde tanker og visjoner om hvordan vanlige folk skulle få kunnskap og politisk påvirkningskraft i et samfunn i endring.

I tillegg var han en sterk forsvarer av nynorsk språk både i litteraturen og i

journalistikken. For han var språket en forutsetning for kulturen. Men Garborg evnet også å se utover landegrensene. Han mente at kulturen trengte impulser utenfra

Som forfatter skildret han emner som det tidligere hadde vært tabu å skrive om, for eksempel seksualitet og prostitusjon. Han ville vise hvordan moralnormene, ekteskapsordningen og de økonomiske forholdene i samfunnet ødela for kjærlighet og samliv og førte til usedelighet.

Spørsmål om livssyn og kristentro går igjen i det meste av det Garborg skrev. Han vokste opp på Jæren i ei tid da pietismen dominerte og satte strenge grenser for livsutfoldelse, og dette kom til å prege han hele livet. Et tema som han stadig vendte tilbake til, er den pietistiske kristendommen og hvordan tvang og hykleri skaper bundne og ufrie individer.

Jærbu og fritenker

☛ Arne Garborg var odelsgutt til en gård på Jæren, men han viste tidlig mer interesse for boklig lærdom enn gårdsarbeid, og det var naturlig for han å ta lærerutdanning. I tillegg hadde han et sterkt behov for å komme seg bort. Han gikk lærerseminaret i Holt i Aust-Agder fra 1868 til 1870, deretter var han lærer i Søndeled et års tid.

☛ Men det var skriving han ville drive med, og derfor var han med på å grunnlegge Tvedestrandsposten i 1872. Året etter reiste Garborg til Kristiania for å studere. Han tok en utmerket examen artium ved Heltberg studentfabrikk i 1875.

☛ I 1877 grunnla han bladet Fedraheimen, som han var redaktør for fram til 1882. Han var også innom Dagbladet en periode. Garborg var en dyktig journalist,

og han hadde noe av den samme kritiske stilen som Vinje når han skrev om politikk, kultur og litteratur.

☛ I 1878 og 1879 skrev han fortsettelsesfortellingen *Ein Fritenkjar*, som ble publisert i Fedraheimen. Her kan vi lese om teologen som ikke lenger har den rette troen, og som orienterer seg bort fra det kirkelige. Med denne fortellingen gikk Garborg rett inn i et stort stridsemne. Han var hele livet gjennom sterkt kritisk til både kirken og pietismen, men etikken hans bygde på kristne grunnverdier.

På denne gården på Jæren vokste Garborg opp

Europeeren Garborg

☞ I 1883 kom romanen *Bondestudentar*, som ble Garborgs gjennombrudd som forfatter. Hovedpersonen i boka, Daniel Braut, er bondesønn og skal studere i byen. Garborg viser hvordan fattigdom og lav selvfølelse ødelegger for Daniel. Han ender opp med å svikte røttene og idealene sine.

☞ Garborg så tidlig på seg selv som europeer og gjorde reiser til flere europeiske land. Der ble han påvirket av nye ideer og tanker. I essayet «Bondekultur og åndsfri-dom» gikk han kraftig imot forestillingen om at en hjemlig kultur skal være bygd på «heimleg grunn». Språket er nasjonalt og en forutsetning for kultur, sier han, men kulturen er grenseløs:

☞ «Å laga ein serskilt nordmannskultur vilde ikkje vera å gjera oss meir norske,

det vilde vera å gjera oss meir dumme, og me vilde mindre og mindre kunna vera med i det store kappstræv millom nasjonarne.»

☞ Garborg så individuell og nasjonal identitetsbygging som en gjensidig og kulturell dannelsesprosess. Her presenterte han moderne tankegods som lå langt forut for sin tid.

i Europeeren
Arne Garborg

Mannfolk

☛ Romanen *Mannfolk* (1886) er ei bok om seksualitet og ekteskap, og et innlegg i debatten om dobbeltmoral og hykleri på 1880-tallet. Framstillingen i boka er naturalistisk, det er arv og miljø som er med på å styre skjebnen til de fleste. Unge, fattige jenter ender opp i prostitusjon, og mannfolkene greier ikke å inngå forhold som bygger på kjærlighet.

☛ En av karakterene i romanen, Georg Jonathan, drømmer om et frivillig og likeverdig kjærlighetsforhold. Men han og kjæresten Julie Lindner forstår fort at et slikt forhold er umulig i et samfunn der kvinner ikke kan livnære seg selv, og der mennene må vente i mange år før de får råd til å forsørge ei kone. Dette systemet gir mannen makt i samfunnet og i familien, men det ødelegger samtidig følelses-

livet hans og tvinger fram usedelighet. For kvinnene er det enda verre – de har verken selvstendige liv eller håp om fritt å kunne velge ektefelle.

☛ Året før *Mannfolk* kom ut, hadde Christian Krohg gitt ut romanen *Albertine*, der hovedpersonen er ei fattig jente som ender opp som prostituert. Boka til Krohg ble stoppet og beslaglagt, og Krohg ble dømt for usedelig virksomhet. *Mannfolk* ble ikke stoppet, men reaksjonene var kraftige fra både politisk og kulturelt hold, og Garborg mistet jobben som statsrevisor året etter på grunn av boka og debattinnleggene sine.

Chr. Krohg:
«Albertine i
politilægens
venteværelse»

Trætte Mænd – en dekadanseroman

☛ Rundt 1890 hadde Garborg fått et forfatternavn utenfor Norge, og i Tyskland var han en periode den mest leste av alle

i nordiske forfattere. *Trætte Mænd* (1891) skrev Garborg på dansk. Det er ein eksperimentell roman i dagbokform. Hovedpersonen Gabriel Gram mislykkes med alle kjærlighetsprosjektene sine. Han får heller aldri riktig bestemt seg for hva slags verdier og normer han vil leve etter. Til slutt ender han opp i en slags religiøs mystisisme.

☛ I *Trætte Mænd* tematiserte Garborg eksistensielle spørsmål som mange intellektuelle var opptatt av mot slutten av 1800-tallet. Troen på det guddommelige var borte, menneskene slet med å finne et nytt ståsted og forventningene til framtida

sviktet. Et fransk uttrykk for denne følelsen av at en epoke ugjenkallelig var slutt, var «*fin de siècle*» (slutten av hundreåret).

☛ Begrepet *dekadanse* (forfall) er tett knyttet til «*fin de siècle*». Mange tenkere og forfattere mente at samtida bar preg av moralsk og kulturelt forfall. Vi bruker begrepet *dekadanseromaner* om bøker som problematiserer det å være menneske i ei tid der tradisjonelle verdier og samfunnsstrukturer ser ut til å gå i oppløsning.

☛ *Trætte Mænd* representerte et vendepunkt for Garborg – bort fra naturalismen og over i en nyskapende fase med fokus på individ og modernitet. Den neste romanen, *Fred* (1892), var også en roman om oppløsning. Her skrev Garborg om bondesamfunnet og pietismen på Jæren, og han vendte tilbake til et mer naturalistisk grunnsyn. Boka har klare selvbiografiske trekk.

Haugtussa

☞ Den episk-lyriske diktsyklusen *Haugtussa* (1895) representerer en ny fase og et omslag i Garborgs diktning. Han er tilbake på Jæren og ganske sikkert påvirket av de nyromantiske strømningene i tida. Men i tillegg har omslaget å gjøre med en krise og en erkjennelse i Garborgs liv.

☞ *Haugtussa* handler om de utfordringene og prøvelsene mennesket blir utsatt for gjennom livet. Verket handler om irrasjonelle krefter som angst, kjærlighet, kampen mellom det onde og det gode i oss. Kort sagt gjelder det kampen mellom de konstruktive og de destruktive kreftene i menneskesinnet, og utfordringen med å kunne mestre dem.

☞ Garborg har gitt dikterverket en folkloristisk form, der hvert dikt står aleine. *Haugtussa* er blitt tonesatt av Edvard Grieg, det er oppført som drama flere ganger, og verket har inspirert mange bildekunstnere. Kjente tekster og melodier er blant annet «Småsporven gjeng i tunet» og «Det stig av hav eit alveland».

☞ Verket forteller om ungjenta Veslemøy, som er synsk. Hun ser huldrer, nisser og troll, og haugfolkene (de underjordiske) prøver å lokke henne til seg for å få makt over henne. Men hun står imot. Hun ser at det eneste som kan gi fred, er å gjennomleve sorgen og lidelsen over kjærligheten og sviket hun har opp-

levd. Bare slik kan hun være et menneske. Budskapet i *Haugtussa* er at mennesket ikke kan flykte fra sorgene og lidelsene det møter, tvert om må vi møte lidelsene og gjennomleve dem for at vi skal komme videre.

Måneskinsmøyane

I slåtten

Journalisten Garborg

Arne Garborg var en svært dyktig journalist, og det var journalistikken som sørget for levebrødet. Særlig i 1880-årene markerte han seg med sine kritiske og skarpsynte artikler om politikk, språk og kultur, og han var svært produktiv.

Garborg var også en ypperlig essayist.

i I *Kolbotnbrev*, trykt i *Fedraheimen* og utgitt i bokform i 1890, finner vi samfunnsrefsende og ironiske tekster om politikk og kultur. Han skrev om spenninger og overganger i åndslivet og tok opp spørsmål knyttet til identitet og modernitet. Til og med i en anmeldelse av Hanna Winsnes' kjente kokebok greide Garborg på en elegant og vittig måte å vise hvordan sosial urettferdighet og klassekonflikt kommer til syne gjennom matoppskrifter.

Fedraheimen.

Kit Blad aat det norske Folket.

Kristiania den 28de Juni 1884.

No. 28.

Nye Tider.

Fred er komen, Fridomen er grunnfest i gamle Norig, me hev fenget Johan Sverdrup til Minister.

- Torsdag den 26de Jun Kl. 12 utnemnd Kongen:
- Til Statsminister: **Johan Sverdrup**, Statsminister i Kristiania.
- Generalkonsent **Ole Richter**, Statsminister i Stockholm.
- Til Statsråder:
- Landsdomar **Ludvig Daas**.
- Landsdomar **Aimar Sørensen**.
- Prest **Jakob Sverdrup**.
- Bonde **Baard Haugland**.
- Byrettsdomar **Jakob Stang**.
- Professor **Elias Blix**.
- Lensmann **Arctander**.

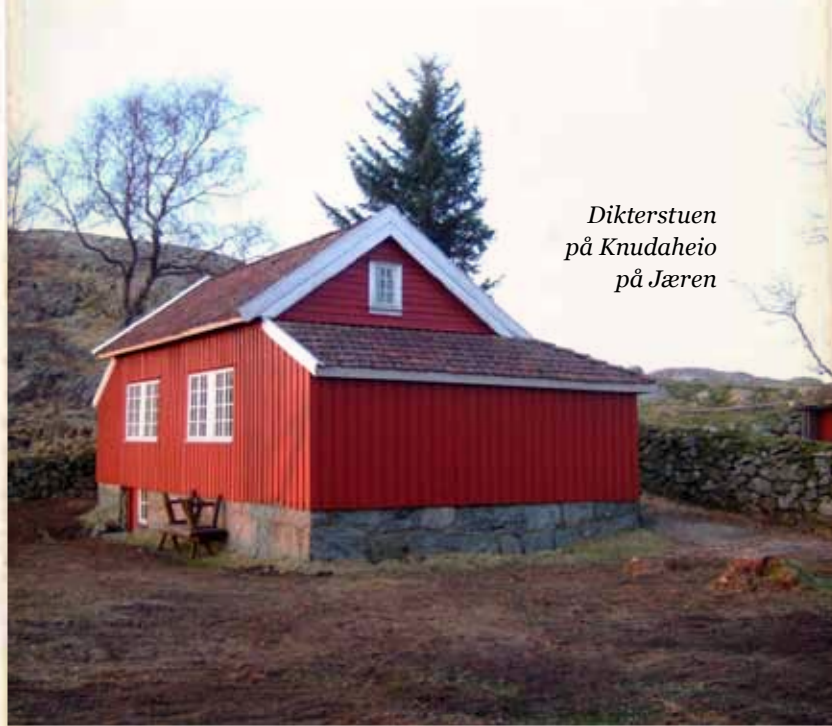
Det utralege hev hendt, me kann inkje Gud fulltakka. Den tiande er lukke utnemnd endaa. Norig hev vunnet att sin Heider fraa forne Dagar, inkje med blodigt Sverd, men med Sanning og Retts gjære Vaapen. Fremst skridt aa Norig millom Nordland, aa er aa kaaalje det fri-aste Folk i Verdi. No vert her seilt i gamle Norig, no skal me byggja paa heimleg Tuft. No skal Kvaernmanns Dogteik fonna sin Plass; no skal kvart sant Krav i Folket loona til sin Rett. Det som Mannsaldrar hev stridt for, det som vaare beste Menus hev maatt, Fred i Landet, Samarbeid millom Koogge og Folk. No vert Kunge- domer fast i Landet. Lat Bakstrøvet dundra, det vil tverrast hurt som sin Rayk. Me vil minnst Dagen, det vil heider Kongen, aa vil takka vaare gje- hans Minne: den 9de Juni 1880 og den 26de J- i denne Kransen. Tri Fargar i Fla- Innsøkdagen skal inkje i- sille Lit; kor

Arne og
Hulda
Garborg
var aktive i
samfunns-
debatten i
1890-årene

☛ Bakgrunnen for tittelen *Kolbotnbrev* var at Arne Garborg og kona Hulda i noen år bodde i ei lita stue i Kolbotn i Østerdalen. Garborg var svært produktiv i denne perioden, og Hulda var medprodusent og redaktør. Hulda Garborg (født Bergersen) var dessuten et skrivende menneske, og hun gav blant annet ut to romaner: *Et frit Forhold* (1892) og *Kvinden skabt af Manden* (1904). Hulda Garborg stod for et radikalt kvinnesyn som nok påvirket mannen hun var gift med.

☛ Utpå 1890-tallet flyttet ekteparet til Jæren, og Garborg bygde ei dikterstue på Knudaheio. I *Knudaheibrev* (utgitt i bokform i 1904) utdyper han tanker om barndomstida og oppveksten, og han setter hele livet sitt inn i en kulturhistorisk sammenheng.

Dikterstuen
på Knudaheio
på Jæren

Målmannen Garborg

☛ Ved siden av Aasmund Olavsson Vinje var Arne Garborg den som bidro mest til å skape en nynorsk skriftkultur. Begge var påvirket av Ivar Aasens målarbeid, og Garborg var overbevist om at det var nynorsken som best representerte norsk uttrykksmåte og kultur.

☛ Som journalist skrev Garborg både dansk og landsmål (nynorsk). Romanen *Trætte Mænd* fra 1891

gav han ut på dansk, men det var nok for å nå ei dansk målgruppe. Elles var han trofast mot nynorsken, og han ble sterkere i troen på målsaka etter at han flyttet hjem til Jæren. Garborg levde fram til 1924, men det var lite han skrev de siste årene.

☛ Arne Garborg var en autoritet og pådriver i arbeidet med å videreutvikle det nynorske skriftspråket og den nynorske skriftkulturen. Samtidig var han helt tydelig på at ikke noe land kan være seg selv nok i kultursammenheng, en levende nasjonal kultur har behov for jevnlig fornyelse gjennom impulser utenfra.

*Minnesmerke over
Arne Garborg på Knudaheio*

